

LISA

KÜLMKING KÄRLAS

Kirjanik J. Mändmetsa mälestusi külmkingast Saaremaal, Kärla vallas Pai külas umbes 1880. aastate ümber

Kujult: Kindlat kuju külmkingal ei olnud. Küll aga nähti teda veereva kera kujuliselt, aga missuguse värviga, selle kohta puudusid teadmised. Kõneldi mustast, kõneldi ka hallist kerast. Üldse esines ta kujult väiksena, mitte iseäraliselt hirmutavana, sellepärast siis ei tundud tema vastu ka mitte erilist kartust. Küll aga tunti (mitte nähti) teda ka mõne teise kujulisena. Kord võttis ta mingi pika nagu angerja kuju. See sai teatavaks, kui ta ööseti jooksis üle kellegi keha. Üldse esines ta mingisuguse tomбу, roomaja näol, kellel aga edasi-liikumine oli võimalik. See ei olnud mitte külmking, keda nähti heinasao kujul.

Iseloomult: Külmking oli kaunis arg. Ta ei annud end mitte sageli inimestele näha. Kui ta juhtus üle jooksmas, õigem veerema, kusagilt lagendikult, siis teda nähti. Ta ei olnud ka mitte tige. Ei ole kuulnud, et ta oleks kusagil olnud eriti inimestele vaenuline. Ainult hea ei olnud astuda paljaste jalgega ta värsketele jälgedele, sellest võis saada mõnesugust häda. Aga ka selle läbi saadud häda oli õige tõsine, sest seda oli raske, vahest võimatu ära arstida. Ka tuli seda ette, et ta peale päikese loodet metsas hõikas. Ja kui siis keegi talle vastu hõikas, siis võis selle suu viltu minna ja nii ka jäädagi. Aga harjunud inimesed tundsid ära külmkinga hääle ja ei vastanud ta häälitsemise peale. Päevaajal ta häält ei teinud, päeval algust näis ta pelgavat. Ta armsamaks liikumise ajaks oli õhtu hilja ja isegi öö. Kui tõusis paks pikse pilv ja ilm muutus nagu ämaraks, siis oli ta sunnitud välja tulema oma peidukohast.

Asupaigalt: Lagedail mail külmking vist ei elanud. Ta asumiskohad olid küll metsamaad, eraldi suured männimetsad. Ei ole kuulnud, et niitudel ja puhtlehtmetsades teda oleks ette tulnud. (Aga selles asjas võin ehk eksida.) Ka hoonete ümbrusse ilmus ta, aga minu arvates tuli ta sinna pikse ajal varju otsima. Isegi inimeste hulka püüdis pageda. Lagedaid kohti näis ta nagu pelgavat, sest ta jooksis, veeres neist ruttu üle.

Vaenlased: Ta peavaenlane oli pikne. Tema eest püüdis külmking leida peidupaika, olgu hoonetesse, olgu suurte puude või kivide alla. Aga pikne otsis ta üles ja tabas teda oma noolega lüües puusse, hoonesse või kivisse. Inimestel polnud aga mitte iseäraline hea meel, kui pikne külmkinga tabas. Tundus, nagu oleks neil hinges tema vastu teatud mõõdul kaastundmust.

Peale pikset oli ta vaenlane püha Jüri kutsikas. Kõneldi küll, et hundid ajavad külmkinga taga, aga ometi polnud need kaugeltki igapäevased harilikud pruuni karvaga hundid. Need olid palju suuremad, halli karvaga ja pika lakaga. Need hundid said taevast leiba ja karjanad ei puutunud. Loomad neid ei kartnudki, nagu seda mitu ustavat inimest nii sageli olid

näinud. Kui need hundid nüüd külminga kätte said ja teda murdsid, kas lõppes külming ka täielikult, või jäi ta edasi elama, selle üle puuduvad mul praegu teated ja oma mälestuste järele ei tea ka ühte ega teist kinnitada. Seesama maksab ka pikselöögi kohta.

KERA VEEREB PIKSE EEST MÄNNI ALLA

See oli umbes 1880. aasta paiku, kui ühel õhtupoolikul Pai küla karjased Kalmulageda ääres liivavallil mängisid. Lambad sõid rahulikult lagendikul (lagel), mida ühelt poolt piiras põld ja teistest külgedest paks mets. Oli palav kesksuve õhtu. Juba päeval oli sadanud piksevihma, aga nüüd õhtupoolikul ajas üles uus pilv. Heitis välku ja müristas tugevasti.

Seal nägid karjased äkitselt, kuidas üsna nende lähedalt, võib olla kümnekond sülda eemalt, küla metsa poolt tuli üle lageda muru veerev kera. Ta veeris lamba- ja loomakarja vahelt läbi, aga need teda ei kartnud. Kera veeres üsna kiiresti ja kadus kroonu metsa. Varsti selle järele lõi välku, käis pikse kärgatus. Pärast leiti, et õige aia läheduses oli pikne puruks teinud tugeva männi. Nii kaugemale oli külming jõudnud, kui ta tõttas männi alt varju otsima.

NAGU ANGERJAS VENIB PIKSE EEST HOONESSE

Kusagil olid töömehed majaehitamisel. (Koha nimi meelest läinud.) Õhtu eel ajas üles piksepilv. Mehed heitsid põrandale õlgede peale magama. Kõneldi isekeskis. Pikse pilv tuli lähemale, sest sageli valgustas hele välk pimedat ruumi.

Seal tundis Johan M. äkitselt, et midagi libedat tema üle venib. See oli nagu angerjas. Pea tundsid seda ka teised. Mehed said peagi aru, et külming on pikse eest tuppa peitu tulnud. Kohe tõusid nad oma asemetelt üles ja hakkasid teda välja ajama. Kes võttis lauatüki, mõni jälle püksirihma. Vahete vahel tunti teda. Viimaks saadi ta välja (nagu mäletan, näinud keegi, kuidas ta üle ukسلäve veninud). Pea eelle järele käinud kärgatus, ja pikne löönud hoone lähedal pilbasteks suure kuuse.

VARI KA OB ÄRKAJA SELJAST PÕÕSASSE

Mihkel J. olnud ühe teise külamehega Karu järvel õngel. Kalad hakkavad õhtul õige vaevaselt. Aga nad pole koju tulnud, lootes hommikul vara paremat saaki, jäänud Toosioja metsa ööseks. Teinud metsa puude alla tule ja heitnud selle ääre magama. Juba tükk ööd möödudes ärganud Mihkel unest. Ilm olnud lausa pilves ja müristanud õige tugevasti. Ta korjanud kuivi puid tulele ja heitnud uuesti magama.

Kas oli nüüd tulnud une räämestus peale või ei, aga seal tundud ta, et keegi teda seljast lükkab. Ta ärganud üles ja näinud, nagu mingi vari kadunud kuuse ääres olevasse sarapuu põõsasse.

Kohe äratanud ta üles teise mehe. Nad saanud küllalt aru, et see on külming. Visanud tuletukkidega põõsa, toonud veel peale puid ja teinud suure tule, nii et leek ulatanud kuuse oksadesse. Pilv ajanud üles ja pikne löönud sülda sada neist eemal suure männa ladva pooleks. Pikse nool jooksnud mööda puu külge ja pöörnud kogu juurte aluse pahempidi. Mõistagi, et ta tabas sedasama külminga, mis nad oma juurest eemale peletasid.

KOHMAK PIKSE AEGU HOBUSE SÕIMES

Heinaajal läinud Joest K. Rannaheinamaale, kus talle külameeste poolt väike tükk heinamaad oli antud. Sõita oli versta viisteist. Päeval olnud kange palav, ja ta hakkanud hilja peale minema. Jõudes läbi Paadla küla vahelt, ajanud üles paks must pilv. Heitnud välku ja kuulnud müristamist. „Mis tühja ma nüüd sinna heinamaale pühapäeva õhtul lähen,“ mõtelnud Joest. „Tükk halba teed minna, ei tea, kas jõuangi vihma eest küüni. Ja mis sa seal tühjas küünis koonutad.“ Ta tõmmanud hobuse Häbandi heinamaavahi õue, võtnud looma eest, toonud reiale ja visanud sületäie heinu sõime. Ise heitnud lakka värsketele heintele magama. Öösel müristanud tugevasti, aga pilv olnud eemal. Häbandi kohal ei sadanud.

Äkitselt kuulnud ta läbi une, et hobune rahutult noorskanud. Loom teinud seda mitu korda ja püüdnud ennast lahti tõmmata. Joest tulnud lakast maha vaatama, mis loomal viga. Seal näinud, kuidas hobune ennast sõime juurest eemale kiskunud. Joest vaadanud sõime, katsunud kätega ja tunnud, et seal sees on mingi kohmak. Ta pidanud seda esmalt kassiks ja visanud põrandale. Reiealuse väravad olnud lahti ja pilvede vahelt paistnud kuu. Nüüd näinud ta, kuidas see kohmak nagu kera väravast välja veerenud. Selsamal öösel löönud pikne Häbandi põlluaia ääres kasvava elupõlise kuuse puruks.

KÜLMKINGA VÄRSKED JÄLJED TOODAVAD MUHKE

Liisu R. tuli kord peale päevaloodet läbi Saatu kroonu metsa. Kohe järgmisel päeval ajasid üles ta jalgade külge muhud. Need olid kuivad, kõvad käsna taolised, aga löid vahest ka katki. Ta katsus küll ära kõik rohud, käis läbi ümbruskonnas kõik arstid, aga terveks need ei saanud. Ta oli juhtunud külminga värsketele jälgedele ja sellest need muhud ka üles ajasid.

KÜLMKINGALE VASTUHUILGAJA SUU TÕMBUB VILTU

Leenu M. tuli ühel õhtul ära karjamaalt. Oli juba üsna pime. Ta ei tahtnud tulla ringi mööda teed, vaid tuli otse läbi Lageliiva männiku. Seal kuulnud ta, kuidas keegi heleda häälega uitanud. See olnud päris naisterahva hää. Ta pidanud uitajat kellegiks küla tüdrukuks ja uitanud vastu. Aga seal tunnud ta äkitselt, kuidas nagu külm tuul käinud ta suust mööda. Ja ta suu vedanud viltu ja nii ka jäänudki. Keegi ei suutnud seda ära arstida. See tuli sellest, et ta vastas külminga uitamisele.